

ЗНАЧЕННЯ МЕТАФОРИ У РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Влах М. Р., 2016

Висвітлено роль метафори у процесі пізнання геореальності, зокрема при первинній номінації за допомогою порівняння, аналогії. Встановлено спіральний розвиток понять-метафор: первинні слова-метафори – «наївні» поняття – логічні поняття. Підкреслено значення метафори в сучасних процесах детермінологізації і транстермінологізації географічної науки. Сконстатовано появу понять-метафор із широким обсягом (мегаметафора). Здійснено типологію географічних термінів і понять за критеріями схожості: розміщення, висота, розмір, масштаб, форма, колір, зв'язок, процес, функція. Виявлено широке використання складних за вербальною структурою живих метафор у нових напрямках суспільної географії.

Ключові слова: українська мова, метафора, мертва метафора, жива метафора, мегаметафора, географічний термін, детермінологізація, транстермінологізація.

The role of metaphor in the process of geographic reality cognition, particularly in the primary nomination by comparison, analogy is revealed. The spiral development of concept as metaphor: primary words-metaphors –“naive” concepts – logical concepts, is established. The significance of metaphor in modern processes of determinologization and transterminologization of geographical science is emphasized. The emergence of concepts, metaphors with extensive scope (megametaphor) is stated. The typology of geographical terms and concepts by similarity criteria: location, height, size, scale, shape, color, connection, process, function, is implemented. The extensive employment of complicated by the verbal structure living metaphors in new fields of human geography is established.

Keywords: Ukrainian language, metaphor, dead metaphor, living metaphor, megametaphor, geographical term, determinologization, transterminologization.

Суть проблеми. Географічна метафоризація – важливий дескриптивний метод пізнання геореальності, що допомагає розкрити її глибинну сутність на основі порівняння, аналогії. Географічна метафоризація починається із первинної номінації географічних об'єктів, відношень, процесів тощо. Це й зумовлює доцільність розкриття значення метафори в розвитку географічної термінології.

Для кожної національної мови характерна власна образно-метафорична системність. Приклади багатой географічної метафоричності подає й українська мова, яка належить до найдавніших, а, отже, й розвинених у лексичному й лексикографічному плані. Актуальною проблемою українського термінознавства нині є активне відродження (а не лише лексичне збереження) первинних українських номінацій, вилучених із широкого наукового вжитку в часи великого терору 20–30-х рр. ХХ ст. чи «зближення братніх народів» і творення «нової історичної спільності людей» у совет-ський період, формування *lingua sovetica* як феномену тоталітарної політичної культури.

Аналіз географічної термінології в історико-лінгвальному контексті засвідчує значні втрати української науки внаслідок заміни правильно орієнтованих, емотивно-оцінних, експресивних термінів-метафор російськомовними заміниками або термінами-інтернаціоналізмами в російській транскрипції [5]. Проблеми розвитку української географічної термінології на основі збалансування питомих термінів і термінів-запозичень опрацював фундатор наукової географії акад. С. Рудницький ще на початку ХХ ст., однак вони є актуальними й до нині.

Посилення географічної метафоризації останніми роками пояснюється й тим, що сучасній поняттєво-термінологічній системі географічної науки властиві інтенсивні процеси детермінологізації і транстермінологізації. Детермінологізація (перехід терміна до стану загальноживаної лексики) зачепила, для прикладу, такі загальногеографічні поняття як ландшафт, екологія, які у неприродничих галузях знання набули яскравої метафоричності. За транстермінологізації відбувається метафоричне переосмислення чинного терміна й перетворення його на міжгалузевий омонім. Для прикладу, *статистичний рельєф, економічний рельєф, хмарні технології, дисперсне розселення* тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній географічній науці проблемі метафоризації, метонімії не приділено належної уваги (переважають публікації філософського й загальнономовознавчого напрямку) [1; 4; 6]. Однак розвиток гуманістичної географії на основі модерних філософських підходів активізує проблему використання географічних метафор, зокрема для створення географічних образів, аналізування геообразного потенціалу території [3].

Формування мети статті. Мета дослідження: розкрити сутність географічної метафори; простежити еволюціонування географічних «мертвих» метафор від появи первинних слів метафор до наївних і логічних понять; здійснити типологізацію географічних метафор; визначити головні наукові напрямки використання живих метафор у суспільній географії.

Виклад головного матеріалу. Як відомо, метафора є фігурою мови, у якій постають нові смисли мовних образів на основі трансформації «звичайних» значень слів. Однак внаслідок філософського трактування і фахового опрацювання лексеми втрачають первинну метафоричність, що зумовлює появу так званих *мертвих метафор* [6]. Діалектика наукової географічної метафоризації власне відображає процес перетворення первинних слів-метафор на наївні поняття, створені на основі безпосереднього порівняння і прямої аналогії, і далі – на логічні поняття з використанням мислених операцій.

Як приклад такого спірального розвитку понять-метафор може слугувати логічна низка: *хребет – гірський хребет* (наївне поняття, що виникло на основі вербалізації чуттєвого сприйняття світу за принципом антропоморфності) – *гірська система* Карпат (конкретне логічне поняття, у якому постають ознаки конкретного об'єкта) – *рельєф* (з лат. *relevo* – піднімаю; абстрактне поняття – ознаки постають окремо від об'єктів). Якщо для наївних понять властива різка, контрастна метафоричність, то для логічних понять – звична, стерта метафоричність.

Із погляду формальної логіки сутність географічних понять-метафор можна схарактеризувати через їхній обсяг і зміст. Еволюція наукового географічного пізнання подає приклади дедалі частішої появи понять-метафор із широким обсягом (відповідно вужчим змістом). У науковій літературі побутує навіть поняття мегаметафори.

У географічній науці використано (й надалі використовують) метафоричний потенціал таких мегаметафор: *дім* – за Страбоном, «*Orbis Terrarum – Domus Humanitatis est*» (економіка, екологія і похідні видові поняття – геоекономіка, геоекологія, екістика); *простір* у його розмісницькому, феноменалістському, структуралістському й функціоному аспектах (хорографія, хорологія; просторологія, топологія, топографія; соціально-економічний, політичний, соціальний, культурний, сакральний, мистецький, ментальний, інформаційний, віртуальний, кіберпростір, простір мови, простір таблиці тощо); *організм* (організмична метафора в геополітиці, кібернетиці, синергетиці); *територія* (площина, ресурсна основа, дух, ідентичність, ідея); *центр, точка* – місце, географічна номінація якого має метафоричне значення, що асоціюється з певним об'єктом чи місцем його розташування; *система (комплекс)* – базове поняття закону системності Всесвіту, що охоплює й взаємозв'язок географічних об'єктів, процесів і структур (геосистемологія); *організація* – геопросторова (територіальна) організація, яку трактують через взаєморозташування об'єктів у двовимірному просторі земної поверхні, геопросторів зв'язки між розташованими в межах земної поверхні об'єктами, територійні суспільні утвори, функціонування територійних утворів. Отже, метафоричний характер мають зазвичай усі полісемні терміни.

У науковому плані важливо типологізувати географічні метафори. Виявлено, що в основі географічних термінів-метафор лежить схожість: *за розміщенням* (схід, захід, північ, південь, північчя гори, підосва хмари, передмістя, середмістя); *за висотою, розміром, маситабом* (низовина, височина; мале, середнє, велике місто, місто-мільйонник, мегалополіс; країна-карлик; дрібно-, середньо-,

великомасштабні мапи); *за формою* (гірський хребет; кристалічний щит; річкова долина; жерло (горло) вулкана; річкова губа; річкова мережа; купчасті, шаруваті, пір'ясті хмари; плоскогір'я; коритувата долина; транспортний вузол; промисловий куш; каркас розселення; рисунок розселення; лінійне місто; деревувата й зірчаста, шахова структура); *за кольором* (зелений туризм, зелена революція, зелена економіка, зелене господарство, зелена логістика, зелений транспорт, синя економіка, сіра зона, чорна і кольорова металургія, «червоний» пояс у політичній географії та геополітиці); *за віком* (молоді, старі гори; нове місто); *за зв'язком* (агент зв'язку; матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові потоки; готельно-ресторанний ланцюг; геологістичний канал); *за процесом* («міська» революція, «сум нових міст», макроцефалія міської мережі, урбанізаційний вибух, демографічний вибух; «зіткнення» цивілізацій); *за виконуваною функцією/функціями* (місто-супутник, країни-сателіти, держава-організм, міське ядро, світові (глобальні, альфа-) міста, євромісто, західне місто, місто-привид, технополіс, місто-сад, місто-замок, прото-(ембріональне) місто, «полюси розвитку», «центри зростання», країни вільного прапора); *за особливістю виробничо-технологічного процесу* (точне машинобудування); *за сировиномісткістю продукції* (важка і легка промисловість, важке і легке машинобудування); *за значенням* (основна хімія). Особливо яскравий метафоричний характер мають географічні терміни, побудовані на основі безпосереднього чуттєвого сприйняття довкілля за критеріями розміщення, розміру, висоти, форми, кольору об'єктів порівняння.

Розвиток географічної науки, зокрема розширення її об'єктно-предметного поля, збільшення міждисциплінарних зв'язків, запозичення нових методів дослідження значно посилює її метафоричність. Для прикладу, яскраву метафоричну систему утворюють прикметникові морфеми різних видів життєдіяльності людини і традиційні лексеми – пункт, центр, округ, куш, вузол, мережа, система, комплекс, кластер, габ (промисловий пункт, агропромисловий центр, освітній округ, економічний вузол, промисловий кластер, газотранспортний габ, транспортна мережа, геологістична система).

Системна сутність географічної науки потребує широкого використання інтегрального підходу для створення географічної термінології, що найбільше виявляється при означуванні геоторіальних одиниць різного рангу шляхом накладання окремих змістів (метафора палімпсесту). Загально-географічний зміст мають, наприклад, терміни-інтернаціоналізми: геосистема, геOVERSUM, геоторія, космогеоторія, світи, землесвіти.

У розвитку сучасного географічного пізнання важлива роль належить живим метафорам, що на відміну від мертвих мають складну вербальну структуру (наприклад, виражену у формі порівняння). Відзначмо широке використання живих метафор у таких напрямках сучасної суспільної географії: геополітика, геоглобалістика, культурницько-образне країнознавство, регіональний менеджмент, туристика, екологія, урбаністика тощо [7].

Висновок. Географічні метафори еволюціонували від антропоморфних емотивно-оцінкових уподібнень до раціоналізованих форм метафор-порівнянь, метафор-аналогій із використанням логічних процедур і критеріїв встановлення подібності об'єктів. Перспективним є детальний аналіз географічної терміносистеми для виявлення в ній окремих груп і моделей понять-метафор для подальшої термінологічної та лексикографічної практики. Важливе значення має дослідження первинної метафоричності топонімів (гідронімів, оронімів, ойконімів, політонімів тощо) для удосконалювання географічної терміносистеми. Розвиткові нових суспільно-географічних напрямків властиве активне застосування живих метафор як засобів смислових інновацій, що виражають нове розуміння світу, а також зміну наукових парадигм.

1. Аристотель. *Поэтика*. – В кн. 1. Аристотель. *Сочинения* : В 4-х т. Т. 4 / пер. с древнегр.; общ. ред. А. И. Довигура. – М. : Мысль, 1984. – 830 с. 2. Влах М. Р. *Географічні метафори: сутність і роль у науковому пізнанні* // М. Р. Влах // *Львівська суспільно-географічна школа : історія, теорія, українознавчі студії : матер. Всеукр. наук. конф. з участю закорд. учених, присвяч. 70-річчю кафедри економ. і соціал. геогр. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка (м. Львів, 19–20 листопада 2015 р.)* / [відп. ред. : проф. О. І. Шаблій]. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2015. – С. 90–98. 3. Влах М. Р. *Поняття «географічний образ» у гуманістичній географії* / Мирослава Влах // *Проблеми української термінології : зб. наук. пр. учасн. XIII Міжнар. наук. конф. «Проблеми української термінології*

СловоСвіт 2014». – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – С. 63–65. 4. Гегель В. Ф. Естетика : в 4-х т. / В. Ф. Гегель – Т. 2. – М. : Искусство, 1969. 5. Єщенко Т. Географічна тер-міносистема в історично-лінгвальному контексті / Т. Єщенко // Донецький вісник НТШ. – Донецьк : Укр. культурологічний центр, 2006. – С. 42–46. 6. Сибиряков И. В. Метафора : гносеологический статус, механизмы реализации и роль в познании / И. В. Сибиряков. – Челябинск, 2006. – 128 с. 7. Шаблій О. І. До основ геопоетики (на основі текстів Тараса Шевченка) / О. І. Шаблій // Часопис соціально-економічної географії. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. – Вип. 17 (2). – С. 10–17.

УДК 81'373.45:336

Геннадій Вознюк, Галина Наконечна
Національний університет «Львівська політехніка»

ЧУЖОСЛОВИ В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ПРОБЛЕМИ АДАПТУВАННЯ

© Вознюк Г. Л., Наконечна Г. В., 2016 р.

Статтю присвячено актуальній нині проблемі запозичень в українській фінансово-економічній термінології, зокрема питанням лексико-граматичного пристосування, транслітерування, правопису запозичених термінів. Конкретну увагу звернено на англіцизми, що активно проникають в українську мову доби ринкової перебудови вітчизняної економіки, та на їхнє належне адаптування власномовними засобами.

Ключові слова: українська мова, фінансово-економічна термінологія, англійські запозичення, інтернаціоналізація терміносистеми, транслітерація, адаптування запозичень, термінотворчі традиції.

The article deals with the actual problem of loan words in modern Ukrainian financial and economic terminology, particularly the issue of lexical and grammatical adaptation, transliteration, and spelling of borrowed terms. Specific attention is paid to anglicisms which are actively penetrating into the Ukrainian language due to the restructuring of the national market economy, and their proper adaptation by own verbal means.

Keywords: Ukrainian language, financial and economic terminology, English borrowings, internationalization of terminological system, transliteration, adaptation of borrowings, traditions of terms formation.

Трансформаційні процеси ринкового характеру, що тривають в усіх царинах економіки України, зумовили нагальну потребу теоретичного опрацювання та фіксування у словниках і довідниках чималой кількості нових фінансово-економічних понять і термінів. Зазначеній галузевій терміносистемі присвячено низку мовознавчих досліджень [1; 3; 4], однак з огляду на динамічний розвиток економічної науки потреба в подальшому лінгвістичному опрацюванні цієї лексичної групи не відпала.

Актуальність дослідження зумовлено постійною потребою лексично, граматично й орфографічно засвоювати запозичені терміни, зокрема англіцизми, що значним масивом потрапляють до української фінансово-економічної термінології.

Метою статті є простежити напрямки та способи адаптування фінансово-економічних термінів, зокрема запозичених в останні десятиріччя, до власномовних норм.

Джерельною базою дослідження слугував передовсім «Фінансово-економічний словник» А. Г. Загороднього й Г. Л. Вознюка [2], що містить трактування понад 10 000 понять із галузі фінансово-кредитних відносин, грошового обігу, бюджетного регулювання та фондового ринку.